

ΜΗ ΚΑΤΑΣΤΡΕΠΤΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟ ΤΩΝ ΠΙΓΜΕΝΤΩΝ ΚΑΙ ΤΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΗΣ ΤΕΧΝΙΚΗΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΖΩΓΡΑΦΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ ΤΟΥ ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΗΛ (1870-1934)

Α.-Χ. Σαϊντ^{1*}, Β. Δρίτσα¹, Ε. Χειλάκου¹, Χ. Μαργαρίτη² Ε. Σάβου², Μ. Κουή¹

¹Σχολή Χημικών Μηχανικών, Ε.Μ.Π., Αθήνα, Ελλάδα

² Διεύθυνση Συντήρησης Αρχαίων και Νεοτέρων Μνημείων, ΥΠ.ΠΟ.Α., Αθήνα, Ελλάδα

(*amani@central.ntua.gr)

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο Θεόφιλος Χατζημιχαήλ (ή Θεόφιλος Κεφαλάς), 1870; – 1934, γνωστός και ως «Θεόφιλος» ήταν ένας από τους μεγαλύτερους λαϊκούς ζωγράφους της νεοελληνικής τέχνης με κύρια θεματολογία των ζωγραφικών του έργων την απόδοση της λαϊκής παράδοσης και ιστορίας της Ελλάδας. Τα ζωγραφικά του έργα, μέχρι τη δεκαετία του 1920, είναι κυρίως τοιχογραφίες σε σπίτια και καταστήματα, ενώ μετά τη συνεργασία του με τον κριτικό τέχνης Στρατή Ελευθεριάδη-Tériade, τα έργα του είναι κυρίως ζωγραφικοί πίνακες σε καμβά με υλικά που ο τελευταίος του παρείχε. Μεταξύ 1932 και 1934, ο ζωγράφος φιλοτέχνησε 123 ζωγραφικούς πίνακες.

Η Εργαστηριακή Μονάδα μη Καταστρεπτικών Ελέγχων της Σχολής Χημικών Μηχανικών Ε.Μ.Π. με τη Διεύθυνση Συντήρησης Αρχαίων και Νεοτέρων Μνημείων του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού, συνεργάζονται από το 2012 για την αποκατάσταση του ζωγραφικού έργου του μεγάλου Έλληνα λαϊκού ζωγράφου.

Στην εργασία αυτή παρουσιάζεται μία ενδεικτική περίπτωση της μεθοδολογίας διερεύνησης του έργου του ζωγράφου από το σύνολο των εξετασθέντων έργων του, για τον μη καταστρεπτικό προσδιορισμό των πιγμέντων και τη διερεύνηση της τεχνικής κατασκευής και τη συσχέτιση αυτών σε μία τοιχογραφία και ένα πίνακα σε καμβά της ίδιας περιόδου και με το ίδιο θέμα («Ο Ερωτόκριτος και η Αρετούσα»).

Η εξεταζόμενη τοιχογραφία είναι από την εποχή της επανόδου του στη Λέσβο, από τον τοιχογραφημένο διάκοσμο του δωματίου της οικίας Ζόλκου, που φιλοτέχνησε ο ζωγράφος το 1928 και φιλοξενείται στον Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης, στην αίθουσα «Θεόφιλος», ενώ ο εξεταζόμενος πίνακας φιλοτεχνήθηκε από τον ζωγράφο το 1933 και είναι μέρος της συλλογής 86 ζωγραφικών πινάκων του Θεόφιλου Χατζημιχαήλ που ανήκει στο Μουσείο Θεόφιλου στη Βαρειά Μυτιλήνης.

Εφαρμόστηκαν οι μη καταστρεπτικές μέθοδοι της Φασματοσκοπίας Φθορισμού Ακτίνων Χ (X-Ray Fluorescence, XRF), της Φασματοσκοπίας Διάχυτης Ανάκλασης με οπτική ίνα (Fiber Optics diffuse Reflectance Spectroscopy, FORS) στην ορατή και κοντινή υπέρυθρη περιοχή (VIS-NearIR) και της Μικροσκοπίας Οπτικών Ινών (Fiber Optic Microscopy, FOM), για τη διεξαγωγή *in-situ* μετρήσεων στις χρωματικές εντυπώσεις των ζωγραφικών έργων. Σε ελάχιστες περιπτώσεις, για την πλήρη τεκμηρίωση των αποτελεσμάτων των NDT, και όπου ήταν πρακτικά δυνατό, ελήφθησαν μικροποσότητες δειγμάτων των χρωματικών επιστρώσεων και αναλύθηκαν με τη χρήση της Φασματοσκοπίας Υπερύθρου με Μετασχηματισμό Fourier (Fourier Transform Infrared Spectroscopy, FTIR).

Τα πειραματικά αποτελέσματα έδειξαν ότι για την απόδοση των χρωματικών εντυπώσεων, ο ζωγράφος χρησιμοποίησε τα εξής πιγμέντα: ultramarine, πράσινη γη πλούσια σε σελαδονίτη και γλαυκονίτη, μίνιο, χρωστικές γαιώδους προέλευσης πλούσιες σε αιματίτη ή/και γκαϊτίτη (caput mortuum, ώχρες), λιθοπόνιο ή/και λευκό του ψευδαργύρου, λευκό του μολύβδου και λευκή γη. Κατά περίπτωση, είχε πραγματοποιήσει ανάμειξη των πιγμέντων για την απόδοση των επιθυμητών αποχρώσεων και τόνων. Τα αποτελέσματα που προέκυψαν επιβεβαιώνουν την καταλληλότητα και αποτελεσματικότητα της μεθοδολογίας της συνδυαστικής εφαρμογής των XRF, VIS-NearIR FODRS, FOM και FTIR μη καταστρεπτικών τεχνικών για την ταυτοποίηση πιγμέντων και τον προσδιορισμό της τεχνικής κατασκευής σε ζωγραφικά έργα τέχνης, συμβάλλοντας αποφασιστικά στη συντήρηση και αποκατάστασή τους.